

БЕЗГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ

ДАЙДЖЕСТ 2024

ЗМІСТ

ТЕРМІНОЛОГІЯ	2
ВСТУП	3
МАСШТАБИ БЕЗГРОМАДЯНСТВА	5
ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ	6
ЮРИДИЧНА ДОПОМОГА	9
ДОСЯГНЕННЯ НАПРЯМУ	12
ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА НАПРЯМУ	23
РЕКОМЕНДАЦІЇ	28

ТЕРМІНОЛОГІЯ

УВКБ ООН	Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців
Фонд	Благодійний фонд «Право на захист»
Напрям	напрям допомоги біженцям, шукачам захисту та особам без громадянства БФ «Право на захист»
ДМС	Державна міграційна служба України

ВСТУП

Під мандатом УВКБ ООН експерти БФ «Право на захист» працюють в межах напряму допомоги біженцям, шукачам захисту та особам без громадянства з метою викорінення безгромадянства в Україні та надають правову й інші види допомоги особам без громадянства та під ризиком безгромадянства, аби розв'язати проблему безгромадянства та забезпечити права таких людей в Україні.

Наші бенефіціари — люди, які з різних причин не визнаються громадянами жодної держави світу та не мають документів, що посвідчують особу, громадянство чи статус безгромадянства. Вони належать до вразливих категорій суспільства й потребують допомоги як із документуванням, так і в реалізації інших фундаментальних прав.

Особа без громадянства — особа, яка не належить до громадянства жодної держави світу.

Особа під ризиком безгромадянства — особа, яка може мати складнощі із підтвердженням громадянства або великий ризик його втратити.

Недокументована особа — особа, яка ніколи не мала або втратила документ, що посвідчує особу, громадянство або інший правовий статус.

Експерти напряму надають правову допомогу для отримання громадянства України або статусу особи без громадянства. Окрім цього, з 2024 року бенефіціарам надають допомогу щодо реалізації доступу до медичної допомоги, соціального забезпечення, освіти, працевлаштування тощо.

Разом із цим, напрям здійснює експертну оцінку законодавства та його застосування у сфері безгромадянства, виявляє системні проблеми та сприяє їх вирішенню на національному рівні. Також напрям підвищує обізнаність про явище та проблематику безгромадянства суспільства та органів державної влади, шляхом проведення заходів різного формату.

Ми працюємо в десяти областях України: Київська, Вінницька, Дніпропетровська, Сумська, Львівська, Полтавська, Харківська, Чернівецька, Черкаська, Чернігівська.

ОХОПЛЕННЯ НАПРЯМУ ЗА РЕГІОНАМИ

МАСШТАБИ БЕЗГРОМАДЯНСТВА

~236 000

осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства проживає в Україні за результатами дослідження, проведеного Фондом у 2023 році.

~ десяти мільйонів таких осіб проживає у світі, за оцінками УВКБ ООН.

292

людини отримали офіційний статус особи без громадянства у 2024 році

ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Переважно у зв'язку із наслідками розпаду СРСР, війною Росії проти України, що триває, та відсутністю законодавчого права на набуття громадянства України дітей, які в іншому випадку стануть особами без громадянства явище безгромадянства продовжує поширюватись в Україні.

Згадані негативні обставини спричиняють міграційні процеси, втрату документів, погіршення матеріального становища й здоров'я, втрату доступу до державних архівів, відсутність українських документів в багатьох людей, зокрема з тимчасово окупованих територій. Часто комплекс цих проблем породжує складнощі в набутті або підтвердженні громадянства України або отриманні статусу особи без громадянства.

Для отримання документа, що посвідчують громадянство або статус особи без громадянства необхідно звернення для набуття, підтвердження громадянства або визнання особою без громадянства до Державної міграційної служби України. Обидві процедури зазвичай складні й довготривалі для вразливої категорії осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства, а також для недокументованих громадян України з тимчасово окупованих територій.

Зазначені проблеми зумовлені складністю ідентифікації таких осіб, які часто не мають жодних документів про факти їхнього життя. Існують також адміністративні перешкоди доступу до процедур документування. Це спричиняє ризик порушення їхніх прав та унеможливлює доступ до більшості державних послуг і забезпечення. За результатами роботи Фонду протягом 2024 року основними складнощами в подоланні безгромадянства та документуванні зазначених категорій людей продовжили бути:

- відсутність закріпленого законодавчого права дитини на набуття громадянства України за народженням на території України, якщо в іншому випадку особа буде особою без громадянства;
- адміністративні перешкоди під час здійснення процедур набуття й підтвердження громадянства України та процедури визнання особою без громадянства, зокрема неприйняття заяв для участі в цих процедурах без надання письмових відмов;

- втрата державних архівів, які містять інформацію про оформлення паспортів громадянина України на тимчасово окупованих територіях;
- відсутність адміністративної процедури реєстрації народження для осіб з тимчасово окупованих територій.

Водночас протягом 2024 року в українському суспільстві та в парламенті активно велись дискусії щодо актуальності зміни підходів до набуття, втрати громадянства України та проблем, які породжує війна щодо виникнення ризику безгромадянства. Так, на цей час у Верховній Раді України на розгляді перебуває проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 07.08.2024 № 11 469 щодо внесення відповідних змін до Закону України «Про громадянство України».

У 2024 році завершилась десятирічна кампанія УВКБ ООН #IBelong, метою якої було подолання безгромадянства у всьому світі. Для виконання цілей кампанії Україна, яка є членом Конвенції про скорочення безгромадянства та Конвенції про статус апатридів у 2021 році запровадила процедуру визнання особою без громадянства, яка надала можливість нарешті отримати правовий статус великій кількості людей, які не мають громадянства жодної держави світу.

За інформацією УВКБ ООН за 10 років кампанії #IBelong Державна міграційна служба України визнала 1 057 людей особами без громадянства, 4 160 осіб отримали громадянство, 3 271 колишній громадянин СРСР отримав документи, що посвідчують особу, а діти з тимчасово окупованих територій — понад 64 000 свідоцтв про народження.

За підсумками кампанії #IBelong можна стверджувати про певні позитивні кроки в боротьбі з подолання безгромадянства, однак враховуючи сучасні виклики в Україні й наслідки війни все ще необхідні законодавчі реформи, міжнародна співпраця та спрощення процедур набуття, підтвердження громадянства, процедури визнання особою без громадянства й процедури реєстрації народження.

Так, УВКБ ООН була започаткована спільна багатостороння платформа — **Глобальний альянс для подолання безгромадянства**. Місія платформи полягає у створенні «світу, вільного від безгромадянства, де кожен має право на громадянство без дискримінації».

Глобальний альянс складається з різноманітних зацікавлених сторін, включаючи уряди, регіональні організації, групи без громадянства, агентства ООН, організації громадянського суспільства та наукові кола, релігійні групи тощо. Фонд долучився до Альянсу для того, щоб кожен міг користуватися правом на громадянство.

ЮРИДИЧНА ДОПОМОГА

У межах напряму надається пряма юридична допомога щодо документування осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства. У випадку наявності права на громадянство України здійснюється супроводження бенефіціарів під час процедур встановлення належності до громадянства України та оформлення паспорта громадянина України. Якщо людина не має права на громадянство жодної держави світу здійснюється надання юридичної допомоги під час процедури визнання особою без громадянства.

Для успішної реалізації обох процедур здійснюється збір необхідних документів, встановлення фактів з життя бенефіціара, які можуть допомогти здійснити ідентифікацію та підтвердження права на громадянство. Також, у випадку незаконних або необґрунтованих відмов Державної міграційної служби відповідні рішення оскаржуються в судовому порядку для відстоювання прав бенефіціарів.

Кожна справа Напряму є складною, оскільки в більшості випадків у людей немає жодних документів, які є необхідними або важливими для цих процедур. Такі особи або ніколи не мали документів, або ж втратили їх і протягом тривалого часу не зверталися для їх відновлення. Більшість ніколи не мали паспорта або документа, що посвідчує особу, тобто таких людей юридично не існує.

КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ЗА 2024 РІК

1 202

бенефіціара були в роботі Фонда

11 116

правових консультацій надано

117

свідцтв про народження отримано

81

звернення за визнанням особою без громадянства подано

38

бенефіціарів визнано ДМС особами без громадянства

177

паспортів громадянина України отримано

Завдяки цій роботі люди отримали можливість користуватися правами та послугами, як-от медична допомога, офіційне працевлаштування, соціальне забезпечення, банківські послуги, укладення шлюбу та розлучення, вільне пересування територією України та можливість виїжджати за кордон, отримувати гуманітарну допомогу та інші права.

Разом із цим, з'явилася і можливість виконувати законні обов'язки: проходити військову службу, сплачувати податки, виконувати адміністративні стягнення.

А найголовніше те, що діти цих людей вже не будуть особами без громадянства у випадку народження на території України, оскільки на цей час право на набуття громадянства України залежить від законності проживання батьків в Україні.

ДОСЯГНЕННЯ НАПРЯМУ

ПЕРЕМОГИ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ

У 2024 році напрям отримав два позитивні рішення у Верховного Суду в справах, які стосувались оскарження відмови Державної міграційної служби України в оформленні посвідки на тимчасове проживання двом визнаним в порядку статті 6-1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» особам без громадянства у зв'язку із наявністю щодо них діючого невиконаного рішення суду про примусове повернення та заборону в'їзду.

Ситуація з неможливістю оформлення посвідки на тимчасове проживання після прийняття рішення про надання статусу особи без громадянства склалась через невідповідність положень Порядку оформлення, видання, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 322 положенням статті 6-1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Так, зазначені категорії осіб отримують відмову в оформленні посвідки на тимчасове проживання й продовжують жити без документа, що посвідчує особу, попри отримання статусу особи без громадянства. Виконати згадані діючі рішення про примусове повернення, видворення такі заявники також не можуть через відсутність у них документа, що посвідчує особу, та держави, до якої вони можуть бути повернені чи видворені. Зазначене спричиняє порушення права таких осіб на отримання правового статусу та документа для проживання в державі.

Таким чином, 8.02.2024 Верховний Суд України виніс постанову в справі № 500/3925/22, якою встановив, що рішення ДМС про відмову в

оформленні посвідки на тимчасове проживання визнано неправомірним і таким що підлягає скасуванню. Згодом рішення щодо іншої особи без громадянства, якій надають допомогу експерти Фонду, було прийнято Івано-Франківським окружним адміністративним судом.

Однак 17.12.2024 Верховний Суд у справі № 640/15163/22 іншого бенефіціара Фонду, виніс постанову, якою не лише вирішується проблема заявника на оформлення посвідки на тимчасове проживання, а й встановлюється необхідність розв'язання цієї проблеми на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін до Порядку № 322.

Наведене рішення Верховного Суду визнає існування невідповідності законодавства, наслідків цього для визнаних Україною осіб без громадянства та необхідність вирішення проблеми на національному рівні. Після виконання цього рішення Кабінетом Міністрів України зазначені особи зможуть повноцінно завершити процедуру визнання особою без громадянства та отримати документ, що посвідчує особу. Зазначене буде мати позитивний вплив на дотримання прав осіб без громадянства на отримання правового статусу та подальшої реалізації їхніх прав.

Проведення Форуму

12–13 грудня у Києві пройшов **Форум «Громадянство та безгромадянство в Україні: воєнні та повоєнні виклики»**, присвячений 10-й річниці глобальної кампанії #IBelong. Захід організований за підтримки УВКБ ООН і Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Учасники мали змогу поговорити про виникнення й запобігання безгромадянству, проблематику становища осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства. Мета форуму — підвищити обізнаність українського суспільства, органів державної влади й місцевого самоврядування про інститут громадянства та пов'язані з ним виклики, зокрема явище безгромадянства, яке потребує викорінення.

На Форум завітали понад 100 учасників, серед яких представники Міністерства закордонних справ України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерства юстиції України, Навчально-наукового

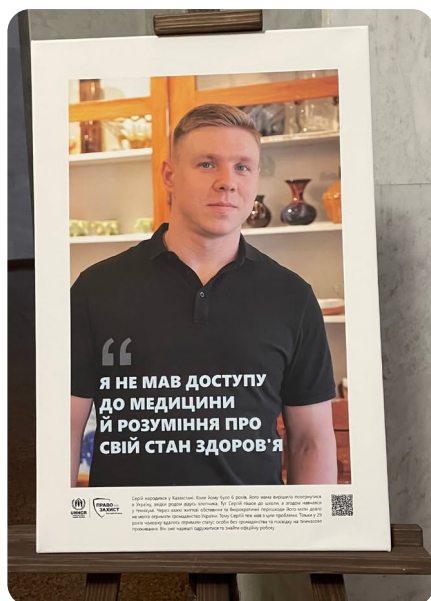
інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка, УВКБ ООН та неурядових правозахисних організацій, судді тощо.

Під час Форуму, серед іншого:

- проведено експертні дискусії щодо проблематики громадянства та безгромадянства у різних сферах у форматі 12 паралельних панелей;
- проведено Всеукраїнський студентський конкурс із застосування Конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини у національному судочинстві під головуванням судді ЄСПЛ Миколи Гнатовського;
- презентовано дослідження Фонду «Становище осіб без громадянства та вплив повномасштабної війни в Україні».

Водночас під час двох днів Форуму учасники мали можливість відвідати, організовану фотовиставку, присвячену проблемі безгромадянства «Я існую». На фото — люди, які стикнулись з цією проблемою, чий статус і права залишаються, або довгий час були невизначеними. Саме тому вони лишались невидимими для державних органів та суспільства. Кожна світлина — це історія про нелегкий шлях до отримання документів. Також на фото розміщені QR-коди, перейшовши за якими можна прочитати історії цих людей.

МІЖНАРОДНА АКТИВНІСТЬ

Вступ у **Picum** — мережу організацій, що працюють забезпечити соціальну справедливість та права людини для мігрантів без документів.

Вступ у **Global Alliance to End Statelessness** — альянс УВКБ ООН з подолання безгромадянства, яка має на меті прискорити пошук рішень для вирішення проблеми безгромадянства.

- Участь керівниці напряму у **The 2024 World Conference on Statelessness** — всесвітній конференції з питань безгромадянства, яка проходила 26-29 лютого 2024 року в Університеті Тейлора в Куала-Лумпурі, Малайзія. Конференція зібрала понад 400 учасників з набутим досвідом боротьби із безгромадянством з усього світу для обміну знаннями, поглядами, ідеями та навичками.
- Участь керівниці напряму в **П'ятій конференції Німецької мережі досліджень вимушеної міграції в Бонні**. На заході було проведено круглий стіл «Безгромадянство та трансдисциплінарний підхід до вирішення цієї проблеми», на якому Софія Кордонець розказала про проблеми, з якими стикаються особи без громадянства в Україні, та досвід розв'язання питання безгромадянства.

- Керівниця напряму провела **дві навчальні лекції щодо безгромадянства в Міжнародному інституті гуманітарного права** (International Institute of Humanitarian Law) — організацією з більш ніж 50-річним досвідом у розробленні та пропонуванні навчальних програм для урядовців, громадянського суспільства та цивільних осіб щодо сприяння поширенню, застосуванню й розвитку міжнародного гуманітарного права, прав біженців, міграційного права та прав людини.

«Участь у міжнародних заходах та співпраця з експертними організаціями, які працюють у сфері міграції та безгромадянства у всьому світі — це не лише можливість для росту та розвитку напряму, а й майданчик для висвітлення досягнень та проблем захисту прав осіб без громадянства в Україні. Зазначене сприяє виробленню подальших напрацювань для втілення найкращих практик роботи для системних змін у сфері подолання безгромадянства».

Софія Кордонець, керівниця напряму допомоги біженцям, шукачам захисту та особам без громадянства

Участь у написанні Тіньового звіту до Звіту Єврокомісії щодо України у 2023 році

Експерти Фонду взяли участь у написанні звіту, який громадський сектор України надає Європейській Комісії після отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Період, який досліджувався експертами, включає червень 2023 — серпень 2024 років. Зокрема наведено результати аналізу поточного стану справ, досягнутого Україною прогресу або наявних проблем у сферах пов'язаних із громадянством.

ТІНЬОВИЙ ЗВІТ

до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права»
Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році

ІНТЕГРАЦІЯ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Оскільки для вирішення проблем осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства необхідний комплексний підхід, одним із важливих досягнень напрямку 2024 року є робота для покращення й можливості інтеграції осіб без громадянства в українське суспільство. Це сприятиме розумінню становища таких людей, їх вразливості та необхідності вжиття кроків для допомоги їм в доступі до базових прав.

- Було проведено «**Базовий курс юридичної, цифрової й соціальної грамотності для осіб без громадянства**», спрямований на підвищення обізнаності учасників у правових аспектах, розвиток навичок використанні сучасних цифрових інструментів та сприяння соціальній адаптації. Програма курсу охоплювала основи прав людини, процедури документування, базові навички для роботи з онлайн-сервісами, соціальну взаємодію та психологічну підтримку.
- Запущено «**Розмовний клуб з української мови**» як простір для розвитку комунікативних навичок, практики української мови та легшої інтеграції в суспільство. Клуб створює комфортне середовище для спілкування і навчання та сприяє подоланню мовного бар'єра.
- Проведено «**Курс ораторського мистецтва**» для осіб без громадянства. Метою курсу було підвищити розвинути комунікативні здібності, надати інструменти для ефективної взаємодії у різних соціальних ситуаціях та сприяти підвищенню самооцінки учасників. Програма включала вивчення технік мовлення, управління емоціями та практику самопрезентації.

- Створено **першу онлайн-спільноту осіб без громадянства**, що є безпечним простором для спілкування, взаємодопомоги та обміну досвідом. Метою створення спільноти було об'єднання осіб без громадянства та недокументованих осіб, надання їм доступ до важливої інформації, консультацій та освітніх матеріалів. Учасники діляться своїм досвідом, звертаються за порадами щодо соціальних питань, а також можуть брати участь у тематичних зустрічах і навчальних заходах. Спільнота сприяє побудові сильних соціальних зв'язків та м'якій інтеграції в українське суспільство.

ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА НАПРЯМУ

Одним із важливих завдань роботи напряму є підвищення обізнаності про проблематику безгромадянства та спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування надавати кваліфіковану юридичну та інші види допомоги таким категоріям осіб. Для цієї мети напрям регулярно проводить заходи різного формату.

- Тренінг «Документування осіб без громадянства актами цивільного стану як передумова розв’язання проблеми безгромадянства» для керівників відділів державної реєстрації актів цивільного стану Міністерства юстиції України. Результат: сприяння доступній та ефективній процедурі реєстрації народження та отримання свідоцтва про народження, важливого документу для запобігання виникненню безгромадянства та дотримання прав дітей.

- З тренінги «Документування осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства в умовах воєнного стану» для працівників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та системи безоплатної правничої допомоги. Результат: підвищення знань про правовий статус осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства в Україні, реалізація та проблематика процедур набуття, підтвердження громадянства та процедури визнання особою без громадянства, сприяння доступу таких осіб до безоплатної правової допомоги та захисту їх прав.
- Тренінг на тему «Забезпечення доступу осіб без громадянства, біженців та шукачів захисту до фундаментальних прав під час воєнного стану» для працівників Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Результат: ознайомлення з тематикою безгромадянства, портретом та правовим статусом зазначених категорій осіб, сприяння дотриманню їх права на свободу пересування, особливо під час дії воєнного стану.

- Тренінг «Роль правоохоронної системи у забезпеченні прав осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства в умовах воєнного стану в Україні» для працівників правоохоронної системи. Результат: підвищення знань про правовий статус осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства в Україні, наявні в них документи, сприяння забезпеченню права на свободу та особисту недоторканність, права на свободу пересування.

Також було проведено серію тренінгів, спрямованих на підвищення правової та соціальної обізнаності осіб у складних життєвих обставинах і представників національних меншин, зокрема ромських спільнот.

Учасники отримали знання про свої права, процедури документування та доступ до державних послуг. Експерти Фонду особливу увагу приділили роз'ясненню важливості своєчасного оформлення документів, зокрема реєстрації народження, яка є ключовим етапом для підтвердження правового статусу особи. Тренінги мали практичну спрямованість, включали інтерактивні вправи та участь представників місцевих відділів ДРАЦС. Ці заходи стали важливим кроком до зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення рівних можливостей для всіх.

СПІВПРАЦЯ З МЕДІАПРОСТОРОМ

Оскільки проблематика безгромадянства, її масштаб та становище осіб без громадянства в Україні є непоміченими в житті та інформаційному просторі українського суспільства, Напрям продовжив та посилив роботу із висвітленням цих важливих тем на різноманітних популярних в Україні майданчиках. Така робота сприятиме поширенню розуміння суспільства та органів державної влади необхідності вирішення проблеми безгромадянства й тих серйозних складнощів з якими стикається більшість осіб без громадянства та під ризиком безгромадянства.

Перелічені матеріали детально розкривають складність становище та його вирішення бенефіціарів напряду:

- статті для «УП.Життя» про успішні справи напряду;
- інтерв'ю бенефіціарів для 5 каналу;
- початок знімання документального фільму про життя особи без громадянства в Україні;
- інтерв'ю для Українського Радіо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами роботи щодо допомоги особам без громадянства та під ризиком безгромадянства щодо їх документування та доступу до реалізації прав та обов'язків, напрямом розроблено рекомендації щодо необхідних дій для вирішення проблеми безгромадянства та сприянні в покращенні правового становища згаданих категорій людей.

.....

На законодавчому рівні закріпити право дитини на набуття громадянства України за народженням на території України, якщо в іншому випадку дитина буде особою без громадянства.

.....

Надати можливість складання іспитів при прийнятті до громадянства України для осіб без громадянства протягом двох років після прийняття до громадянства.

.....

Звільнити осіб без громадянства від сплати адміністративного збору за складання іспитів при прийнятті до громадянства України.

.....

Відповідно до міжнародного зобов'язання за Конвенцією про статус апатридів звільнити осіб без громадянства від сплати адміністративного збору за обмін посвідки на тимчасове проживання та оформлення посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон або встановити плату аналогічну іншим категоріям осіб в Україні.

.....

Усунути адміністративні перешкоди при зверненні та реалізації процедури визнання особою без громадянства. Забезпечити неухильне дотримання положень законодавства працівниками Державної міграційної служби України щодо прийняття та розгляду заяв про визнання особою без громадянства.

Виконати рішення Верховного Суду та внести зміни

Спростити процедуру підтвердження громадянства України для недокументованих громадян України з тимчасово окупованих територій.

Запровадити адміністративну процедуру реєстрації народження на тимчасово окупованій території для осіб з цих територій.

**НАПРЯМ ДОПОМОГИ ОСОБАМ
БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
БФ «ПРАВО НА ЗАХИСТ»**

+38 044 337 17 63

sta@r2p.org.ua

Більше про нашу діяльність
читайте на сайті

